

28.09.2026

**ABDULLA ORIPOV LIRIKASIDAGI MADANIY-PRAGMATIK BIRLIKLARNING
O‘QUVCHILARDA MILLIY QADRYATLARNI SHAKLLANTIRISHDAGI PEDAGOGIK
IMKONIYATLARI.**

Dilnoza Nishanova Xamidjon qizi,
O‘zbek tili va adabiyoti magistri
nishanovadilnoza16@gmail.com

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.23240449>

Annotatsiya. Mazkur tezisdagi Abdulla Oripov lirikasidagi madaniy pragmatik birliklarning o‘ziga xos xususiyatlari hamda ularni o‘rganish asosida o‘quvchilarning lingvomadaniy kompetensiyasini rivojlantirish imkoniyatlari tahlil qilinadi.

Annotation. This thesis analyzes the specific features of cultural-pragmatic units in the lyric poetry of Abdulla Oripov and explores the pedagogical potential of studying these units for developing students’ linguocultural competence.

Аннотация. В статье анализируются особенности культурно-прагматических единиц в лирике Абдуллы Орипова а также педагогические возможности их изучения в процессе развития лингвокультурологической компетенции учащихся.

Kalit soʻzlar: Abdulla Oripov, lirika, madaniy-pragmatik birliklar, lingvomadaniy kompetensiya, milliy qadriyatlar, kognitivlik xususiyatlari, badiiy matn, ta’lim, tarbiya, o‘quvchi.

Keywords: Abdulla Oripov, lyric poetry, cultural-pragmatic units, linguocultural competence, national values, cognitive features, literary text, education, upbringing, students.

Ключевое слова: Абдулла Орипов, лирика единица, культурно-прагматические единицы, лингвокультурологическая концепция, национальные ценности, когнитивные особенности, художественный текст, образование, воспитание, учащиеся.

Kirish. Bugungi ta’lim jarayonida o‘quvchilarning nafaqat bilim va ko‘nikmalarini, balki ularning milliy-madaniy dunyoqarashi, ma’naviy-axloqiy qarashlari hamda lingvomadaniy kompetensiyasini rivojlantirish muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, badiiy adabiyot namunalari yosh avlodning milliy qadriyatlarini anglash, tarixiy xotirani shakllantirish va madaniy merosga hurmat bilan munosabatda bo‘lishda muhim pedagogik vosita sifatida namoyon bo‘ladi. Shu boisdan, o‘zbek adabiyotining yirik vakili Abdulla Oripov ijodini ta’lim jarayonida o‘rganish alohida ahamiyat kasb etadi.

Abdulla Oripov lirikasida xalqning milliy tafakkuri, ma’naviy dunyosi, tarixiy xotirasi, urf-odatlar, anʼanalari o‘ziga xos badiiy ifodasini topgan. Shoirning she’riyasalarida qo‘llangan ayrim til birliklari faqat nominative vazifani bajarib qolmay, balki muayyan madaniy mazmun, ijtimoiy tajriba va milliy dunyoqarashni ifodalaydi. Bunday birliklarni madaniy-pragmatik jihatdan o‘rganish orqali badiiy matnning axborotni o‘quvchiga yetkazish imkoniyati kengayadi.

Metodlar. Mazkur tadqiqot Abdulla Oripovning “Ismaloq”, “Ayrilmas”, “Aytishuv” nomli lirikasida uchraydigan madaniy-pragmatik birliklarning lingvistik, kognitiv jihatlari o‘rganildi. Tahlil jarayonida madaniy mazmunni ifodalovchi, muayyan milliy tajriba va qadriyatlar bilan bog‘liq hamda kontekstda qo‘shimcha pragmatik ma’no kasb etuvchi til birliklariga e’tibor qaratildi [1:97].

28.09.2026

Tadqiqotning pedagogik yo‘nalishini ta‘minlash maqsadida aniqlangan madaniy-pragmatik birliklarning ta‘limiy imkoniyatlari ham baholandi. Mazkur jarayonda o‘quvchilarda milliy-madaniy tasavvurlarni boyitish, badiiy matnni chuqur anglash, kontekstual fikrlash va lingvomadaniy kompetensiyani rivojlantirishga xizmat qilishi nuqtayi nazardan tahlil qilindi.

Tahlil natijalarining izchilligini ta‘minlash uchun har bir birlik uch asosiy mezon asosida ko‘rib chiqildi [2:57].

- Madaniy mazmunning mavjudligi.
- Kontekstdagi pragmatik vazifaning yuzaga kelishi.
- Lirikadan ajratib olingan birliklar orqali muayyan kognitiv tasavvur yoki konseptning faollashuvi kabilar asosida madaniy-pragmatik birliklarning badiiy matndagi funksiyasi va ularni ta‘lim jarayonida qo‘llash imkoniyatlari o‘zaro bog‘liq holda talqin etildi.

Natijalar. Tadqiqot ishi davomida Abdulla Oripov lirikasida qo‘llangan madaniy-pragmatik birliklarning badiiy matn mazmunini shakllantirishdagi o‘rni va o‘quvchilarning lingvomadaniy kompetensiyasini rivojlantirish imkoniyatlari aniqlandi. Madaniy-pragmatik birliklarning mazmuni ko‘pincha kontekst orqali namoyon bo‘lishi haqidagi fikr asosli ekanligi aks ettirildi. Matnda mavjud bo‘lgan ayrim birlik yoki birliklar asar mohiyatini to‘laqonli ochib bera olmasligi isbotlandi. Mazkur jarayonda madaniy birlik sifatida olingan so‘z o‘z atrofida mavjud bo‘lgan qolgan barcha so‘zlar, poetik obrazlar, murojaat shakllari va umumiy matn mazmuni bilan birgalikda yaxlit jarayon ekanligi o‘rganildi.

Tahlil jarayonida ayrim birliklar o‘quvchi ongida mavjud bo‘lgan milliy tajriba, tarixiy xotira va ijtimoiy qadriyatlar bilan bog‘lanib, muayyan kontekstual tasavvurlarni faollashtirishi aniqlandi. Bunda badiiy birlikning mazmuni bevosita berilgan axborot bilangina chegaralanmay, o‘quvchining avvalgi bilimlari va madaniy tajribasi bilan o‘zaro aloqaga kirishadi [3:42]. Natijada badiiy matnni anglash jarayoni oddiy axborotni qabul qilishdan ko‘ra kengroq kognitiv faoliyatga aylanadi.

Muhokama. Abdulla Oripovning “Ayrilmas” lirikasidagi madaniy pragmatik birliklarni ijodkor falsafiy qarashlarini ochib berishdagi mohiyatiga to‘xtalib o‘tamiz [4:97].

Nelarni ko‘rmagay insonning boshi,
Bejiz aytmaganlar: “U soyning toshi”.
Donolar bir joyga yetsa ham yoshi,
Piri bergan tumoridan ayrilmas.(1985)

Mazkur lirik meros Maxtumlulining “Ayrilma” she‘riga tazmin tarzida bitilgan bo‘lib, Abdulla Oripov ijodini bevosita Maxtumlulining fikriy qarashlari jihatdan to‘qnash kelganligi bilan izohlanadi. She‘rda madaniy birliklar sifatida *insonning boshi*, *soyning toshi*, *donolar*, *yosh*, *pir*, *tumor* kabi leksik birliklar o‘zida pragmatik ma‘noni yashirgan va ular sintaksisda semantik mazmunni namoyon qilgan. Umumiy mazmunga keladigan bo‘lsak, insonning boshi soyning toshiga o‘xshatilmoqda. Soy ba‘zan sokin, ba‘zan to‘lib mavjlanadi. Bu esa bizga past-u balandlikdan iborat hayotni eslatadi. Insonning boshi toshdan va u soy singari tinch va to‘fonli kunlar tomonidan zarbaga uchraydi. Bunday jarayonda aqli ko‘p donishmand insonlar yoshi bir yerga borib qolgan bo‘lsa ham, ustoz, ya‘ni piri bergan nasihatlar sababli hayot sinovlariga oson yechim topa oladilar. Mazkur jumlar orqali Abdulla Oripov ustoz Maxtumlulini ham eslab o‘tmoqda. Mazkur lirika orqali bugungi kun o‘quvchisi madaniy-pragmatik birliklarni aniqlash bilan birgalikda ustoz bergan o‘gitlarning hayot jarayonida turli sinovlarni oson yengib o‘tishda asqatishini anglaydi.

28.09.2026

1987-yilda yozilgan “Ismaloq” she’rini tahlil jarayoniga tortsak. Mazkur she’rda “ismaloq” konsepti izohtalab so‘z bo‘lib, u haqida izohli lug‘atlarda shunday deyiladi: “U sho‘radoshlar oilasiga mansub bo‘lib, bo‘yi 10-60 sm. Yangi chiqqan paytida bargi ovqatlarga solinadigan o‘simlikdir” [5:55]

Sen bir gul emassan, nozlarga to‘lib,
Ilhom bera olsang injiq ijodga.
Men uchun sen najot elchisi bo‘lib,
U og‘ir kunlarni tushirding yodga.

Mazkur she’rda *gul*, *noz*, *najot elchisi* so‘zlari va *og‘ir kunlar* so‘z birikmasining mohiyatiga oydinlik kiritilsa, fikr nima haqida ekanligi aniqlashadi. Ijodkor insonga gul ilhom bag‘ishlaydi. Buning natijasida yangidan yangi nazmiy asarlar dunyo yuzini ko‘radi. Ammo ismaloq ilhom bag‘ishlash uchun chiroyga ega emas, biroq u umid, ertangi kun uchun ishonchni bera olayotgan vosita sifatida gavdalanadi. Og‘ir kunlar urush yillari va o‘sha paytda odamlar gullardan nash’a oladigan holda bo‘lmaganlar, ismaloq esa qorin va kelajak uchun mash’al vazifasini bajargan [6:33]. Buni quyidagi misralar orqali bilib olishimiz mumkin:

Onalar chorasiz, bobolar miskin,
Diydaga yopishgan yenglar, etaklar.
O‘shanda el-yurtga darmon-u taskin,
Nasiba bo‘ldingiz, aziz chechaklar.

Ikkinchi jahon urushi 1945-yilda yakun topgan, bu she’r yozilgan vaqt esa 1987-yil. Oradan 42 yil muddat o‘tgan bo‘lsa-da, ismaloq shoir uchun ilhom manbayi bo‘lib xizmat qilganligini o‘quvchi asarni pragmatik jihatdan tahlil qilish jarayonida anglab yetadi. Bu orqali o‘tmishga sayohat qiladi. Ota-bobolar yodi, momolarning ko‘zyoshlari, norasidalarining och-nahor ezilgan damlar haqida ma’lumotlarga ega bo‘ladilar.

Mana shu yillar mobaynida Abdulla Oripovning “Aytishuv” she’ri ham dunyo yuzini ko‘rdi. Unda ajdodlar va avlodlar o‘rtasidagi suhbat aks etgan.

Ajdodlar: Bizdan qoldi sho‘x daryo, ko‘llar musaffo,
Avlodlar: Ularni ham quritgaymiz bir kun, inshollo.
Ajdodlar: Biz poroxni xumga tiqdik kashf etgan oni,
Avlodlar: Xum ustiga o‘tirg‘izdik bizlar dunyoni.

Mazkur lirikada Abdulla Oripov kelesak avlodlar ota-bobolari asrab-avaylab, meros qoldirgan jamiyat va tabiatni inqirozga uchratayotganlari tasviri aks ettirilgan. “Aytishuv” she’ri bilan tanishgan kitobxon Ajdodlardan qolgan merosni ko‘z qorachig‘idek asrash, keying avlodlarga bus-butun holda yetkazish kabi mas’uliyatli vazifa zimmalarida ekanligini anglaydilar.

Xulosa. Olib borilgan tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, Abdulla Oripov lirikasidagi madaniy-pragmatik birliklardan ta’lim jarayonida samarali foydalanish mumkin. Xususan, “Ismaloq”, “Ayrilmas” va “Aytishuv” she’rlarini o‘rganishda o‘quvchilarga madaniy birliklarni aniqlash, ularning kontekstdagi ma’nosini izohlash, ifodalangan milliy-madaniy mazmunni ochib berish hamda birliklarning shaxsiy va ijtimoiy tasavvurlar bilan aloqasini tushuntirishga yo‘naltirilgan topshiriqlar berish mumkin. Bunday yondashuv o‘quvchilarning badiiy matnni chuqur anglashiga, lingvomadaniy kompetensiyasini rivojlantirishga va milliy qadriyatlarni mazmuniy jihatdan idrok etishga xizmat qiladi.

Adabiyotlar ro‘yxati:

1. Safarov Sh. Pragmalingvistika. Monografiya. – Toshkent, 2008.

28.09.2026

2. Hakimov M. O‘zbek pragmalolingvistikasi asoslari. – Toshkent: Akademnashr, 2013.
3. Sayitkulova Z. Konsept tushunchasi lingvokulturologiya va kognitiv tilshunoslikning tadqiq obyekti sifatida. 2024.
4. Oripov A. Saylanma. – Toshkent: Ma’naviyat, 2007. 97-bet.
5. Oripov A. Birinchi muhabbatim. – Toshkent: O‘zbekiston, 2006. 55-bet.
6. Oripov A. Iyul she’rlari / Xurshid Davron kutubxonasi.